

El 1837 fou promogut per nou diputats catalans un tercer memorial rabassaire que denunciava «la incertidumbre que pesa sobre la duración del contrato», fent-se ressò de les demandes sorgides de «treinta y tres pueblos del Vallès y Llobregat é igual número de Labradores de Rubí con once de Pallejà».²⁷ Caldrà estudiar els plets judicials i els arxius privats per saber si entre els memorials de 1793-1806 i el de 1837 la conflictivitat rabassaire va anar o no en augment, mentre la insubmissió pagesa a les càrregues feudals s'estava generalitzant. Però la nova demanda col·lectiva de 1837 afirmava que les incerteses i consuetuds locals sobre la durada de les rabasses «ha dado lugar á muchísimos litigios ruinosos contra los cuales claman los pueblos».²⁸ La lectura que es desprèn de l'evolució dels índexs d'escripturació de rabasses a la notaria de Piera sembla avalar la hipòtesi d'una resistència generalitzada a pagar, que hauria afectat alhora les càrregues feudals i la renda de la terra. Només a partir del 1840, un cop abolit el delme, la contractació vitícola va enlairar el vol per sobre dels nivells màxims assolits en el set-cents, just quan els perceptors de parts de fruits havien passat a percebre una tercera part de la verema.²⁹

L'únic interrogant general que suscita un llibre tan suggerent i innovador com el de Francesc Valls és el fet que no es tracti de la seva tesi doctoral. El text originari, que es va presentar al premi de recerca històrica Joan Mercader, fou un treball de recerca dirigit per Ramon Garrabou i presentat el setembre de 1994 per a l'obtenció del certificat de suficiència investigadora en el Programa Interuniversitari de Doctorat en Història Econòmica de la Universitat de Barcelona i la Universitat Autònoma de Barcelona. Si això és només un treball de curs, què es pot esperar de la futura tesi doctoral de Francesc Valls?

ENRIC TELLO I ARAGAY

Jacques HEERS, *La invención de la Edad Media*, Barcelona, Crítica, 1995; 295 p.

Aquest llibre constitueix una refutació de la llegenda negra de l'edat mitjana des d'uns plantejaments teòrics i ideològics marcadament conservadors. El rebuig dels tòpics negatius vigents sobre l'època medieval —de fet la tesi fonamental de l'obra— no pot deixar de suscitar l'adhesió de l'historiador, i en general de qualsevol lector assenyat. En efecte, només cal obrir les pàgines dels diaris per adonar-se del contingut despectiu que tenen, en el llenguatge comú, els qualificatius de «medieval» o «feudal». I donaria moltes sorpreses saber quin és l'arc cronològic que cobreix l'«edat mitjana» a ulls de la majoria dels ciutadans. En aquest sentit, la crítica dels tòpics que fa Jacques Heers resulta ben oportuna, com igualment la seua demanda d'un esforç de comprensió respectuosa cap a les societats del passat. Fins a cert punt, també són pertinents les seues observacions sobre la deriva de l'escola dels *Annales*, que sovint ha estat massa sensible als imperatius de la moda,

27. P. SALVADOR CODERCH, «El proyecto de Código Civil de 1851 y el derecho civil catalán», a *La compilación y su historia. Estudios sobre la codificación y la interpretación de las leyes*, Barcelona, 1985, 56-66. Les Diputacions de Girona i Tarragona també se sumaren a la demanda, i les respostes de l'Audiència de Barcelona i dels fiscals del Tribunal Suprem —que aquest cop es decantaren a favor dels rabassaires— eren molt explícites en afirmar que «cuando arde la guerra civil más desoladora, (...) la miseria de los colonos despojados les obligaría tal vez á engrosar las filas facciosas atribuyendo (aunque con equivocación) la causa de sus desgracias a nuestras actuales instituciones» (SALVADOR CODERCH, «El proyecto...», 61).

28. SALVADOR CODERCH, «El proyecto...», 57.

29. COLOMÉ I VALLS, «La viticultura catalana...», 165-167 i 312-313, taules i gràfics.

del mercat editorial i, encara pitjor, de l'espectacle mediàtic. Ara bé, aquesta denúncia dels abusos ideològics que des de la fi del vuit-cents han forjat, a través de l'ensenyament i de la divulgació interessada, la llegenda negra de l'edat mitjana, va aparellada a una proposta historiogràfica que, en essència, rehabilita el positivisme més estret, tot renunciant a la racionalització del procés històric. El llibre posa en evidència els excessos ideològics de la burgesia republicana i de l'etnocentrisme retrospectiu, però alhora nega les bases d'una veritable —amb totes les matisacions que calguen— història científica. Tot això s'entén si situem l'obra dins de la seua pròpia tradició cultural i ideològica: el conservadorisme antirepublicà francès. En efecte, el llibre de Jacques Heers connecta amb un corrent de pensament hostil a l'herència revolucionària que, durant la Tercera República, es va manifestar, pel que fa a la història, en els conflictes entre laics i catòlics a propòsit dels manuals escolars. Des de 1909 la dreta confessional s'embarcà en una guerra contra els llibres «sectaris» a través de diferents tècniques de refutació —descrites per Christian Amalvi, *De l'art et la manière d'accomoder les héros de l'histoire de France*, 1988— que anaven des de la burla i la indignació a la crítica erudita i les analogies amb el present. Jacques Heers reproduïx aquest debat prenent del bàndol dretà i clerical tant els temes com les formes d'argumentar.

La invenció de la Edad Media consta de quatre parts: la primera constitueix un justificat rebuig de l'oposició maniquea entre l'edat mitjana (negativa) i el Renaixement (positiu). És més, l'autor nega l'existència real d'aquests períodes, de límits i caracterització imprecisos, tot destacant que el concepte d'edat mitjana ja va nàixer marcat amb un estigma despectiu. Tanmateix, aquest afany desmitificador —de la idea d'home del Renaixement, de la devoció per l'art antic o del suposat paganisme— potser va massa lluny quan vol reduir el fenomen renaixentista a la conspiració elitista d'un grapat d'«esnob» al servei dels prínceps italians. Les altres parts es dediquen, cadascuna, a un dels tres ordes feudals —els senyors, els camperols i l'Església—, sempre amb la intenció de desemascarar els efectes deformadors de la «propaganda republicana». Els autors d'aquests textos —manuals escolars, obres de divulgació, novel·les històriques o simples pamflets— eren ben sovint «polígrafs» moguts més per motivacions ideològiques que intel·lectuals, però la responsabilitat —segons Heers— arribava també als grans historiadors com Jules Michelet i especialment als polítics com Jules Ferry, en tant que impulsor d'aquesta «tirania intel·lectual» amb la generalització de l'ensenyament públic francès.

És cert que, en les seues formulacions més extremes, aquesta visió manipulada de l'edat mitjana, d'arrel revolucionària, resulta fàcilment vulnerable a la crítica erudita. En la part dedicada als senyors, es posa en relleu la manca de rigor del discurs antifeudal, en la mesura que no defineix els conceptes que utilitza —noblesa, feudalisme, servitud, poble— i que recorre sovint a l'anacronisme. Però més efectiu que posar en relleu les febleses metodològiques és catalogar les exageracions ridícules que volien fer dels nobles medievals uns bàrbars incults i cruels. Els «drets» feudals apòcrifs constitueixen, en aquest sentit, una veritable col·lecció de bestieses, que anaven des del suposat dret de cuixa (*tus primae noctis*) al de descans (*prélassement*). Aquest darrer, menys conegut, segons els pamflets revolucionaris hauria consistit en el dret que havien tingut alguns senyors, quan tornaven de la caça en les nits del cru hivern, «de fer esbudellar dos dels seus serfs per a escalfar-se els peus en les seues entranyes fumejants». Un per cada peu, com dues plantofes. Jacques Heers no perd l'oportunitat —amb tota la raó del món— de delectar-se en aquestes mostres tan primàries de propaganda, però una altra cosa és tractar de desautoritzar el treball seriós d'historiadors actuals —entre ells Jacques Le Goff— afirmant que prolonguen els prejudicis antif feudals. Dir que la crisi del segle XIV és un mite historiogràfic i que la reacció de la noblesa fou aliena a l'espiral bèl·lica dels últims temps

medievals semblen afirmacions inspirades més en un voluntarisme ideològic que no pas en l'evidència dels estudis disponibles.

En canvi, contra la imatge habitual d'uns pagesos miserables i embrutits, esclafats pels senyors i atemorits per l'Església, el llibre oposa les realitats de la recerca historiogràfica. Els camperols, la majoria dels quals no estaven sotmesos a la servitud, no formaven una classe homogènia, sinó que s'hi havia diferenciat una elit emprenedora que participava activament en el mercat i liderava la vida social i política de les comunitats rurals. D'altra banda, qui explotava els pagesos pobres no eren tant els senyors com els seus veïns acomodats i els propietaris urbans. De fet, el llibre es complau en els aspectes més opressius de la projecció de la ciutat sobre el camp. L'exaltació del món urbà com a regne de la llibertat i del progrés econòmic convenia a la burgesia republicana del vuit-cents, que buscava una legitimació de la seua hegemonia presentant-se com a hereva del combat secular contra el feudalisme. En realitat, com argumenta Jacques Heers, la «democràcia» urbana medieval i renaixentista era un mite que encobria un règim polític oligàrquic —al servei dels rics mercaders— i l'existència de desigualtats econòmiques i socials —incloent-hi l'esclavitud domèstica— tant o més escandaloses que les del món rural. D'altra banda, la «invenció» de l'edat mitjana pels intel·lectuals laics s'arrodonia amb la imatge d'una Església que justificava aquell ordre social opressiu amb l'obscurantisme i la repressió sagnant de la llibertat de creences. Una volta més, l'autor del llibre pot desmuntar la fal·làcia d'aquesta visió —sobretot pel que fa a l'erroni origen eclesiàstic de certes supersticions i dels anomenats «terrors de l'any mil»— però la seua exculpació del paper de l'Església en la croada contra els càtars, un punt sensible de la història francesa, no resulta tan convincent. En efecte, Jacques Heers té raó quan denuncia que la motivació religiosa de la monarquia francesa en realitat era una excusa per a una guerra de conquesta. Aquest aspecte havia estat silenciado pels historiadors republicans, que preferien carregar les massacres i crueltats de l'exèrcit croat al compte del fanatisme religiós i no al de la centralització de l'Estat. Tot això és cert, però no esborra la responsabilitat de les jerarquies eclesiàstiques en la seua complicitat en aquesta i altres pràctiques repressives. De tota manera, aquesta mena d'argumentacions rellisquen cap a un judici moral dels comportaments quan el que caldria —i això no es planteja en el llibre— és una anàlisi objectiva de la funció clau de l'Església en l'organització de la societat medieval.

En general, una de les mancances del discurs de Jacques Heers és que, quan no pot demostrar la falsedat d'algun aspecte de la llegenda negra a través de l'erudició o del sentit comú, recorre a les analogies amb el present per tal de relativitzar-lo. Per exemple: els peatges feudals no serien més opressius ni tindrien una significació diferent dels peatges de les autopistes actuals, i el culte a les relíquies no seria més supersticiós que la passió pels objectes personals de les estrelles del rock. Com si una reflexió del tipus «sempre han tingut bec, les oques» pogués suplantar l'anàlisi històrica, que ha de ser per definició contrària a l'anacronisme. D'aquesta manera, allò que es qüestiona en el fons és la idea de progrés històric. Cal reconèixer que la mitificació d'aquest concepte per part de la burgesia vuitcentista —i després per les versions dominants del marxisme— justifica els dubtes, però el plantejament conservador de l'autor va més enllà. Després de reivindicar el rigor i l'especialització de l'historiador, afirma que «la necessitat de generalitzar per a produir regles de conjunt s'alimenta d'una espècie d'intoxicació mental», ja que «els fets de societat o de civilització i els destins polítics no obeeixen ni a lleis uniformes ni tan sols a preceptes particulars» (p. 26). En concret, Jacques Heers rebutja el concepte de feudalisme com a sistema social: «societat feudal i economia feudal són dos conceptes inventats i naturalment molt ambigus, quan no buits de sentit» (p. 160). Així, el feudalisme no era més que un conjunt d'institucions polítiques que lligava les relacions d'home a

home en la jerarquia del poder. D'aquesta manera, s'exhumen les concepcions positivistes, tal com havien estat formulades des de principis de segle, i es pretén desacreditar el medievalisme —marxista o no— que s'ha desenvolupat des de Marc Bloch intentant transcendir els límits de l'empirisme. En definitiva, *La invención de la Edad Media* pot resultar un llibre profitós com a denúncia dels abusos de la història comesos per certa historiografia antifeudal, però llegit amb ulls crítics és també un bon exemple de la reacció teòrica contra la cognoscibilitat del passat, i una mostra de la pervivència de la tradició ideològica antirepublicana en el món cultural francès.

PAU VICIANO

Josep M. FRADERA, *Jaume Balmes. Els fonaments racionals d'una política catòlica*, Vic, Eumo Editorial, 1996.

El Jaume Balmes (1810-1848) de Josep M. Fradera és una biografia intel·lectual de l'escriptor de Vic. Hi apareix l'home en funció de les seues idees en l'espai i en el temps històrics, en la narració biogràfica de la seua peripècia intel·lectual. Aquesta caracterització general de l'obra de Fradera ens permet escatir què podem i què no podem esperar-ne. El pensament de Balmes sembla ben configurat precisament en la seua confrontació amb els problemes més significatius del seu temps biogràfic. Així s'esdevé amb el seu perfil d'apologeta eixerit d'un catolicisme que vivia a Espanya una de les seues etapes més crítiques, la seua decidida presa de postura en favor d'un industrialisme que transformava el panorama econòmic català i la seua reflexió i les seues propostes sobre la revolució liberal que trasbalsava Espanya des de 1833. El llibre de Fradera és, doncs, un estudi, un excel·lent estudi, sobre Balmes, el seu temps i la seua circumstància, en el qual el sacerdot *muntanyés* fa de protagonista. Aquesta opció de l'autor beneficia el text per la vivacitat que afavoreix tota personalització i, en especial, perquè es materialitza en el dibuix ben reeixit dels perfils intel·lectuals d'una figura rellevant, atesa l'època. Balmes reclama la nostra atenció en raó del significat peculiar i de l'interès del que diu sobre els problemes del seu món a partir d'un fort compromís biogràfic amb aquells mateixos problemes. L'equanimitat lliure de prejudicis amb què l'autor du a terme la seua feina pot provocar la polèmica entre aquells que es troben sorpresos per la complexitat, l'evolució, la matisació, el pragmatisme i la intel·ligència profundament conservadors del Balmes que dibuixa la ploma de Fradera.

El que no és —ni crec que ho haja pretès— l'obra que tenim a les mans és un estudi d'història intel·lectual a propòsit de Balmes o, si es vol, amb Balmes com a motiu central. Si aquest hagués estat el cas, l'element biogràfic passaria a un segon pla i Balmes seria una mena de nòdul a l'espai i el temps, travessat per discursos complexos i heterogenis, que la seua personalitat i la seua evident talla intel·lectual modularia i desenvoluparia per parlar de les preocupacions del present, potser amb contradiccions que, pel seu significat, haurien d'assenyalar-se i no ser amagades. Balmes s'esviaria en part en les tradicions i els manlleus que li donen substància i seria un *moment* privilegiat en el gran arbre dels discursos que, segons les seues filiacions, expressen i construeixen els esperits dels temps. Segons aquesta opció, allò que Balmes perdria en vivacitat i corporeïtat ho guanyaria en projecció cap enrere i cap endavant. Haurem de tornar a aquesta qüestió.

El Balmes de Fradera, com diu el subtítol de l'obra, és el Balmes de la fonamentació d'una política catòlica, en l'accepció més àmplia, però més específica també de